

Мова і література

Методика

**Історія
українського
шкільництва**

Історія

**Психологія
і соціологія**

Публіцистика

Закони, закони...

Рідна мова № 22/2014

Рідна

№ 22/2014
МОВА

ISSN 1644-7794
КВАРТАЛЬНИК
УКРАЇНСЬКОГО
ВЧИТЕЛЬСЬКОГО
ТОВАРИСТВА
У ПОЛЬЩІ

«Рідна мова»
— освітній кварталник
Українського вчительського
товариства у Польщі

Вчена рада журналу: Микола
Жулинський (Київ), Роман Дрозд
(Слупськ), Ярослав Грицковян (Кошалін),
Андрій Вонторський (Щецин), Анатолій
Ситченко (Миколаїв), Вадим Оліфіренко
(Донецьк)

Марко Сирник (Валч) — в.о. головного
редактора
Дмитро Дроздовський (Київ) —
література
Станіслав Караман (Київ) — методика
Ярослав Сирник (Вроцлав) — історія
Віктор Юрченко (Київ) — психологія

Члени редакції:
Ярослава Кобилко (Гіжицько)
Тадей Карабович (Голя)
Марія Стець (Перемишль)

Секретар редакції:
Кристина Сирник (Валч)

Веб-сайт:
Гжегож Муцовський (Валч)

Графічне оформлення:
Тереса Олещук

Мовна і стилістична коректа:
Мирослава Олійник (Бучківська)
(Львів/Варшава)

Коректа:
Катерина Сень

Видавець
Об'єднання українців у Польщі

Адреса редакції:
78-600 Wałcz
Dolne Miasto 10/80
tel. (67) 258 98 87
e-mail: proswita@op.pl
[http://www.interklasa.pl/portal/
dokumenty/r_mowa/](http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r_mowa/)

Номер надрукований завдяки фінансовій
підтримці Міністерства національної
освіти

Під час використання матеріалів,
посилання на журнал «Рідна мова»
— обов'язкове

Світлана Дубовик

Культура професійного мовлення майбутнього вчителя початкової школи

Постановка проблеми. Актуальність статті зумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку суспільства цінуються люди з високою культурою мовлення, які бездоганно володіють українською мовою, здатні відстоювати свої погляди, говорити правильно, змістовно, логічно, точно, доступно, лаконічно. Сьогодні особливо високо цінуються комунікативні вміння: майстерно організовувати конструктивний діалог і бути його активним учасником, проводити дискусію, презентацію, позитивно впливати на аудиторію слухачів. Ці вміння є основою загальної культури сучасної особистості.

Виходячи з потреби мати національно свідомих, висококваліфікованих, інтелектуально розвинених громадян, держава ставить перед освітою конкретні завдання, з-поміж яких особливе місце належить формуванню комунікативних умінь і навичок вільного володіння всіма засобами літературної мови у професійній діяльності. Насамперед, йдеться про формування культури професійного мовлення і культури професійного спілкування.

Професійне мовлення — володіння нормами літературної мови, фаховою термінологією і стандартизованими мовленнєвими конструкціями певної галузі (медичної), здібність використовувати мовні засоби відповідно до мети й ситуації спілкування. Вищим рівнем професійного мовлення є його культура; вид діяльності людей окремої галузі знань, що знаходить вияв у користуванні мовою конкретної галузі в усній і писемній формах і формується на вдосконаленні мовленнєвої діяльності,

кандидат педагогічних наук
доцент кафедри початкової освіти
та методик гуманітарних дисциплін
Київського університету
імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна

основу структури якої становить мовленнєва ситуація, а її кінцевим результатом є дискурс; спілкування певної професійної групи людей, лексика яких спирається на професіоналізми фахового призначення.

Професійне мовлення майбутнього педагога — процес, спрямований на оптимальне вирішення конкретних педагогічних завдань і на досягнення методів виховання і розвитку особистості студента, учня в цілому; спілкування викладача зі студентами на занятті, учителя з учнями на уроці чи поза ним (у процесах навчання та виховання), яке має певні педагогічні функції, мовленнєве оформлення і спрямоване на створення психологічного клімату.

Рівень майстерності мовленнєвої діяльності вчителя визначається рівнем культури його професійного мовлення і спрямуванням його комунікативної поведінки. Вимоги до комунікативних якостей професійного мовлення вчителя зумовлені насамперед функціями, які воно виконує в педагогічній діяльності.

Головні функції професійного мовлення вчителя:

а) комунікативна — встановлення і регуляція взаємин учителя і учнів, забезпечення гуманістичної спрямованості розвитку дітей;

б) психологічна — створення умов для забезпечення психологічної свободи учня, прояву індивідуальної своєрідності його особистості; зняття соціальних затисків, які заважають цьому;

в) пізнавальна — забезпечення повноцінного сприймання навчальної інформації учнями,

формування в них особистісного, емоційно-ціннісного ставлення до знань;

г) організаційна — забезпечення раціональної організації навчально-практичної діяльності учнів.

Прокоментуємо наші висновки щодо функцій мовлення вчителя.

Майбутній учитель початкової школи має майстерно володіти культурою професійного мовлення. Найважливіше його завдання — комунікативно цілеспрямовано організувати спілкування з учнями, батьками, вчителями, спрямовувати свою роботу на формування в учнів культури мовлення і культури спілкування, на розвиток й удосконалення мовно-мовленнєвих умінь і навичок молодших школярів. Учитель має помічати помилки у мовленні учнів, тактовно, наполегливо їх усувати і водночас навчати учнів правильно й доцільно користуватися мовою як засобом спілкування,

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема формування культури професійного мовлення майбутніх педагогів висвітлена в дослідженнях відомих науковців (Н. Бабич, О. Біляєв, М. Вашуленко, Б. Головін, І. Зязюн, А. Капська, Г. Козачук, Л. Мацько, В. Мельничайко, Л. Паламар, М. Пентилюк, Г. Сагач та ін.). Лінгвістичний аспект проблеми формування культури професійного мовлення розглядали у своїх наукових працях такі мовознавці: В. Антоненко-Давидович, Р. Будагов, Л. Булаховський, Д. Гринчишин, С. Гурвич, С. Єрмоленко, А. Капелюшний, А. Коваль, П. Одарченко, М. Пилинський, О. Пономарів, О. Сербенська, О. Синявський, І. Чередниченко, З. Терлак та ін.

І все ж, попри значну зацікавленість сучасних дослідників проблемою розвитку мовленнєвої культури майбутніх педагогів, не до кінця з'ясованим залишається питання щодо формування культури професійного мовлення майбутніх учителів початкової школи.

Зокрема, нагального подолання потребують суперечності між: вимогами сучасного суспільства щодо культури професійного мовлення педагогів і реальним рівнем їхньої комунікативної компетентності; вимогами до рівня культури мовлення сучасного вчителя та обмеженими можливостями його досягнення за умов застосування традиційних методів, прийомів, форм і засобів навчання; широким спектром навчальних дисциплін педагогічного фаху і недостатнім методичним забезпеченням цілеспрямованої мовленнєвої підготовки

майбутніх учителів початкової школи; теоретичною підготовленістю студентів у сфері культури професійного мовлення та рівнем оволодіння ними практичними методами, формами та способами його організації; необхідністю постійного самовдосконалення в культурі професійного мовлення та здатністю майбутніх учителів до рефлексії у даній сфері діяльності.

Мета статті полягає у висвітленні теоретичних аспектів культури мовлення, у розкритті необхідності формування культури професійного мовлення як одного з найважливіших складників педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи.

Виклад основного матеріалу статті. Культура мовлення — це система вимог, регламентацій щодо вживання мови в мовленнєвій діяльності (усній і писемній). Тільки через високу культуру мовлення виявляються невичерпні потенції мови, гармонія її функцій. Культура мовлення має велике національне і соціальне значення: вона забезпечує високий рівень мовленнєвого спілкування, ефективне здійснення всіх функцій мови, ошляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства в цілому. Через культуру мовлення відбувається культивування самої мови, її вдосконалення.

На формування культури мовлення впливають такі чинники:

— система норм літературної мови (мовний компонент культури мовлення). Граматична і стилістична грамотність, повнота розуміння мовної одиниці і володіння законами логіки при створенні і сприйнятті текстів визначають правильність, точність і логічність мовлення в конкретній ситуації або певній сфері спілкування;

— сукупність етичних правил свого народу (етичний компонент культури мовлення). Правильність мовлення передбачає також знання культурної традиції і заборон (табу), розуміння, що таке доречність і чистота мовлення;

— мета й обставини спілкування (комунікативний компонент культури мовлення). Крім володіння мовними нормами і знання культурно-етичних варіантів, на культуру мовлення впливає вміння гнучко поводитися в конкретній ситуації, зокрема, висловлюватися доречно, лаконічно, ясно;

— національні уявлення про красу мовлення (естетичний компонент культури мовлення). Краса українського мовлення формується евфонічністю (милозвучністю), словниковим

багатством, різноманітністю граматичних конструкцій і стилістичною виразністю;

— мовна освіта і загальна освіченість мовців [1].

Культура усного чи писемного мовлення вдосконалюється від орфографічно-пунктуаційної грамотності до стилістичної виразності та комунікативної доцільності, далі — до комунікативної оптимальності і, нарешті, — до мовної майстерності, яка базується на всіх ознаках попередніх рівнів мови і має свої ознаки — образність і творчість. Мовна майстерність здобувається не лише навчанням, сумлінною працею, а й талантом.

У культурі мовлення виділяють кілька рівнів: граматична правильність, стилістична виразність, комунікативна оптимальність (доцільність), мовна майстерність.

Абсолютно чіткої межі між рівнями немає. Мовна майстерність талановитого мовця може виявлятися уже на рівні граматичної правильності, тобто на першому етапі оволодіння мовою. Засвоюючи норми, мовець навчається правильності мовлення, опановує елементи його стилістичної виразності. Рівень правильності мовлення досягається із засвоєнням основних норм (орфоепічних, лексичних, граматичних, стилістичних) літературної мови. Стилiстична виразність і комунікативна доцільність спираються на правильність. Проте без дотримання інших вимог, за якими формуються такі комунікативні якості мовлення, як: точність, логічність, ясність, чистота, виразність, різноманітність, багатство та естетичність виражальних засобів, правильності мови не досягти [2].

Мовна особистість у процесі становлення і розвитку проходить кілька етапів, щоразу підіймаючись на вищий рівень мовленнєвої культури.

1. Рівень мовної правильності. Його досягають завдяки мовній освіті, тобто вивченню правил користування мовою, її лексикою, граматичними формами, елементами текстотворення тощо. Цей рівень передбачає вироблення орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних навичок, вміння будувати речення, нескладні типові тексти і користуватися ними.

2. Рівень інтеріоризації. На цьому рівні виявляються вміння реалізовувати себе у висловленнях відповідно до власного внутрішнього стану; вміння творити і виражати себе засобами мови; володіти основними формами усного і писемного спілкування (монолог,

діалог, полілог; опис, розповідь, міркування), певними стилями. Це рівень виразності і комунікативної достатності.

3. Рівень насиченості мовою. Мова мовця характеризується логічністю, предметністю, точністю, виразністю, образністю, багатством мовних засобів. Людина уже володіє жанрами і стилями, текстотворенням.

4. Рівень адекватного вибору. Це рівень комунікативної досконалості. Він передбачає досконале володіння функціональними типами мовлення, стилями літературної мови, а також точну мовну реакцію.

5. Рівень володіння фаховою метамовою: володіння терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами текстотворення, мовними формулами.

6. Рівень мовного іміджу соціальних ролей: політика державного працівника, керівника, вченого — етичними й естетичними манерами живого мовлення. Два останні рівні є найвищими рівнями формування мовної особистості й мовної культури.

Поняття культура професійного мовлення майбутнього вчителя початкової школи розглядаємо як:

◇ усвідомлене сприйняття мови як засобу не лише комунікації, а й пізнання, репрезентації (називання) об'єктів дійсності й змісту думки, як способу звернення до адресата, встановлення з ним контакту, вираження волі мовця, почуттів і емоцій, творення образу світу і людини;

◇ фахово зорієнтований синтез граматичних норм і варіантів слововживання, синтаксичних організацій фрази, побудови текстів, що забезпечують мовне (усне й писемне) оформлення процесу і результатів праці у відповідній галузі професійної діяльності [3].

Проблема формування культури професійного мовлення розглядається в таких основних аспектах: нормативність, адекватність, естетичність, поліфункціональність мовлення.

Нормативність — це дотримання правил усного і писемного мовлення: правильне наголошування, інтонування, слововживання, будова речень, діалогу, тексту тощо. Нормативність — це «технічна» сторона мовлення, дотримання загальноприйнятих стандартів.

Мова наша багата, їй властива розвинена синоніміка та варіантність на фонетичному, лексичному і граматичному рівнях. Наше завдання — розвинути в собі здатність оптимального вибору мовних засобів відповідно до предмета розмови, співробітника, мовленнєвої

ситуації. Уміє слухати себе та інших з погляду нормативності. Будь вдячний тому, хто виправляє твої мовленнєві помилки. Свої ж зауваження, поради та рекомендації іншим роби тактовно, делікатно.

Комунікативна якість професійного мовлення — його чистота — отримує визначення й може бути описана на базі співвідношення мовлення з літературною мовою та моральною стороною нашої свідомості.

Чистота мовлення виявляється у трьох основних аспектах:

► В орфоєпії — правильна літературно-нормативна вимова, відсутність інтерферентних явищ, так званого акценту.

► У слововживанні — відсутність позалітературних елементів: діалектизмів, вульгаризмів, канцеляризмів, штампів, слів-паразитів.

► В інтонаційному аспекті — відповідність інтонації змісту та експресії висловлення, відсутність брутальних, лайливих, лицемірних ноток [4].

Висока культура професійно зумовленого мовлення неможлива без дотримання мовленнєвого етикету, що полягає в умінні уважно, з цікавістю слухати співрозмовників, нікого не перебиваючи, тактовно включатися в розмову, докладно та зрозуміло висловлюватися. Й у цьому знову найпершим взірцем є учитель, його мовлення. Саме він має своїм прикладом давати дітям уявлення про мовленнєвий етикет.

Детально розглянемо основні ознаки культури професійного мовлення:

Правильність. Правильність мовлення — це дотримання закріплених у літературній мові норм. Під літературною нормою розуміють прийняті в суспільно-мовленнєвій практиці освічених людей, правила вимови звуків, наголошення слів, словотворення і слововживання, будови синтаксичних конструкцій. За дотриманням чи недотриманням узвичаєних норм мовлення оцінюється як правильне або неправильне.

Доречність. Потреби стилістичної доречності, тобто відповідності вибраних засобів у межах функціонального стилю необхідна для побудови висловлювання. Отже, доречність — це ознака культури професійного мовлення, яка організує його точність, логічність, виразність, чистоту, вимагає такого добору мовних засобів, що відповідають змісту і характеру повідомлення.

Для доречності у мовленні самих мовних засобів недостатньо – доречність урахує ситуацію, склад слухачів, естетичні завдання, передбачає добір, організацію мовних засобів, що роблять мову відповідною меті, умовам, ситуації спілкування. Розрізняють доречність стильову, контекстуальну, ситуативну, особистісно-психологічну.

Навички доречного мовлення можна виробити за таких умов:

1) якщо усвідомити необхідність корегувати мовлення щодо його доречності;

2) якщо володіти культурою мовлення і культурою спілкування за допомогою мови;

3) якщо мати високу загальну культуру і якщо норми етики будуть переконанням, а ввічливість, доброзичливість, терплячість і терпимість до чужих вад, повага до людей – органічними почуттями, а не правилами поведінки;

4) якщо засвоїти мову не лише як вузівський предмет, а й як «живу схованку людського духу», і берегти її – цей народний скарб.

Доступність. Доступність передбачає таку побудову мовлення, при якій рівень складності мови і в термінологічному, і в змістовому, і в структурному розумінні відповідає інтелектуальному рівню адресата. Доступність мовлення – комунікативна якість мовлення, здатність даної форми мови бути зрозумілою комунікантам, полегшувати сприйняття вираженої інформації; відповідність повідомлення комунікативній сприйнятливості.

Необхідно зазначити, що більшість учителів орієнтуються на різний рівень усвідомленості учнів з тієї чи іншої проблеми. Доступність – одна із головних комунікативних якостей мовлення вчителя, зокрема, що дуже важлива для вчителя початкової школи.

Чистота. Чистота мовлення тісно пов'язана з правильністю і нормативністю: якщо у мовленні немає порушень лексичних, стилістичних, орфоєпічних та інших норм, то воно вважається чистим. Критерій чистоти мовлення стосується вживання літературного чи не літературного слова, його наголошення або будови речення. У літературній мові неприпустимі діалектні, розмовно-побутові, жаргонові слова чи без потреби або переключено вжиті іншомовні слова – їх уведення до мовлення робить її нечистою.

Точність. Точність мовлення – це необхідна умова його адекватного і повного розуміння. Точним називають мовлення, якщо значення

слів і словосполучень, ужитих у ньому, повністю співвідносяться зі смисловою і предметною сторонами мовлення. Прагнучи до точності мовлення, учитель турбується про те, щоб його не зрозуміли неправильно.

Логічність. Логічність як ознака культури професійного мовлення формується на рівні «мислення–мова–мовлення» і залежить від ступеня володіння прийомами розумової діяльності, знання законів логіки і ґрунтується на знаннях об'єктивної реальної дійсності, тобто перебуває в тісному зв'язку з точністю.

Багатство. Багатство мовлення, його різноманітність розширює можливості мови для передачі відтінків думок і почуттів, забезпечує естетичну сторону мови. Таким чином, багатство мовлення — комунікативна якість, яка свідчить про певний рівень мовленнєвої майстерності, про свідоме прагнення урізноманітнити своє мовлення використанням різних мовних і мовленнєвих засобів; передбачає значний обсяг активного словника, використання семантично і стилістично відмінних одиниць, оперування синонімічними можливостями мови (лексичними, граматичними).

Рівень лексичного багатства мовлення вчителя визначається знанням різних шарів лексики (нейтральної, емоційно-оцінної, синонімів, антонімів, фразеологізмів) і, що ще найважливіше, умінням використовувати ці знання.

Виразність. Виразним називається таке мовлення, у якому вираження власного ставлення до предмету чи явища відповідає комунікативній ситуації, а мовлення в цілому оцінюється як вдало ефективне. Виразність мовлення — комунікативна якість мовлення, яка привертає увагу слухача, читача своєю формою, логічним або емоційним підкресленням. Головна умова виразності — наявність у вчителя власного стилю, почуттів, думок, своєї позиції [5].

Довершеним мовлення визначається в тому разі, коли воно відповідне всім комунікативним якостям культури мовлення. Шляхів до мовної досконалості безліч, але всі вони починаються з любові до рідної мови, бажання майстерно володіти нею, відчуття власної відповідальності за рідну мову.

Висновки. Здійснений аналіз проблеми дозволяє зробити висновок про те, що основою успішної професійної діяльності майбутнього вчителя початкової школи є його культура мовлення, що ґрунтується на загальній культурі особистості, моральних поглядах, переконаннях. Від їх стійкості та міцності залежить рівень культури спілкування, уміння правильно її використовувати як у професійній діяльності, так і в повсякденному житті.

Висока культура професійного мовлення є передумовою формування духовної культури, досягнення успіху в кар'єрному зростанні, збагачення власної культури спілкування і розвитку комунікативних якостей. Культура професійного мовлення становить основу педагогічної культури майбутнього вчителя початкової школи, яка забезпечує якість освіти, яка відповідає вимогам часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринчишин Д.Г., *Словник-довідник із культури української мови*, Київ 2006, 240 с.
2. Єрмоленко С.Я., *Культура української мови*, Київ 1990, 315 с.
3. Коваль А.П., *Культура ділового мовлення: писемне та усне ділове спілкування*. 2-ге вид., переробл. і допов., Київ, с. 193–280.
4. Пентиліук М.І., *Культура мови і стилістика*, Київ 1994, 240 с.
5. *Практична стилістика і культура української мови*, Львів 2003, с. 136–384.

„Ridna Mowa”

— kwartalnik oświatowy
Ukraińskiego Towarzystwa
Nauczycielskiego w Polsce

Rada Naukowa pisma: Mykoła Żułyński (Kijów), Roman Drozd (Słupsk), Jarosław Hryckowian (Koszalin), Andrzej Wątorski (Szczecin), Anatolij Sytczenko (Mikołajów), Wadym Olifirenko (Donieck)

Marek Syrnyk (Wałcz) — p.o. redaktora
naczelnego
Dmytro Drozdowski (Kijów) — literatura
Stanisław Karaman (Kijów) — metodyka
Jarosław Syrnyk (Wrocław) — historia
Wiktor Jurczenko (Kijów) — psychologia

Redakcja

Jarosława Kobyłko (Giżycko)
Tadeusz Karabowicz (Hola)
Maria Steć (Przemyśl)

Sekretarz redakcji

Krystyna Syrnyk (Wałcz)

Strona internetowa:

Grzegorz Mucowski (Wałcz)

Opracowanie graficzne:

Teresa Oleszczuk

Korekta językowa i stylistyczna:

Myroslawa Olijnyk (Buczkiwska)
(Lwów/Warszawa)

Korekta:

Katarzyna Seń

Wydawca:

Związek Ukraińców w Polsce

Adres redakcji:

78-600 Wałcz
Dolne Miasto 10/80
tel. (67) 258 98 87
e-mail: proswita@op.pl
[http://www.interklasa.pl/portal/
dokumenty/r_mowa/](http://www.interklasa.pl/portal/dokumenty/r_mowa/)

Numer wydany przy wsparciu finansowym
Ministerstwa Edukacji Narodowej

Nakład: 600 egz.

Przy wykorzystaniu materiałów,
konieczne jest wskazanie jako źródła
kwartalnika „Ridna Mowa”

**«Рідна мова» — це фахове, некомерційне видання.
Бажаючим підтримати ідею видавання нашого освітнього журналу,
подаємо банківський рахунок Редакції:**

Zespół Twórczy ZUwP
Redakcja „Ridna Mowa”
78-600 Wałcz
Dolne Miasto 10/80

PKO BP O/Wałcz 28 1020 2847 0000 1702 0052 7382